ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟΝ 15 (2026) 35-41
www.grammateion.gr

ΞΕΝΗ ΑΡΑΠΟΓΙΑΝΝΗ – ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Ψήφισμα προξενίας ἐκ Φιγαλείας

Κατά το δεύτερο έτος (1997) της συστηματικής ανασκαφής, στον ναό της Αθηνάς και του Διός Σωτήρος στη θέση Κουρδουμπούλι της Φιγάλειας η έρευνα επικεντρώθηκε στο άμεσο περιβάλλον του μνημείου.[1]

Συγκεκριμένα ερευνήθηκε ο χώρος βορείως του ναού, όπου εντοπίστηκαν λείψανα προϊστορικής κατοίκησης, καθώς και το πλάτωμα προ της εισόδου, όπου θα πρέπει να υπήρχε ο βωμός από τον οποίο δεν σώθηκε κάποιο ίχνος. Ωστόσο το παχύ στρώμα στάχτης και η πληθώρα των ευρημάτων μαρτυρούν ότι στον χώρο αυτό γίνονταν οι ιεροτελεστίες προς τιμήν των δύο λατρευόμενων θεοτήτων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε η αφαίρεση της επίχωσης, πάχους 1,50 μ. εξωτερικά της νότιας πλευράς του ναού έως τον χαμηλό, βραχώδη λόφο με το βαθύ σπηλαιώδες άνοιγμα, ο οποίος υψώνεται νοτιότερα. Ο νότιος επιμήκης τοίχος του ναού, εδράζεται επάνω στον τεχνητά επεξεργασμένο φυσικό βράχο, που διαμορφώνεται σε ένα επίπεδο επεκτεινόμενο σε πλάτος 2 μ. περίπου, έως το στόμιο του σπηλαίου. Αριστερά του σπηλαίου έχει λαξευθεί στον φυσικό βράχο ένα χαμηλό θρανίο, όπου οι πιστοί εναπέθεταν τα αφιερώματά τους κατά τη διάρκεια τελετουργιών, που προφανώς λάμβαναν χώρα στο σημείο αυτό. Η αφαιρεθείσα επίχωση αποτελείται από τρία διακριτά στρώματα. Το πρώτο έχει σχηματιστεί από φυσικές αποθέσεις και περιείχε μεγάλα τμήματα βράχων που είχαν κατολισθήσει από το βραχώδες ύψωμα. Στο δεύτερο στρώμα υπήρχε πολλή λατύπη και μεγάλος αριθμός τμημάτων κεραμίδων από την κατεστραμμένη στέγη του ναού, πολλές από τις οποίες έφεραν ενσφράγιστη επιγραφή, ενδεικτική του δημόσιου χαρακτήρα του μνημείου: *Δαμόσιον* ή *δᾶμος Φιαλέων*. Το τρίτο στρώμα, το οποίο κάλυπτε το λαξευμένο επίπεδο του βράχου, ανήκε στην περίοδο λειτουργίας του ναού και περιείχε πληθώρα ευρημάτων, όπως αποσπασματική κεραμική κλασικών χρόνων, χάλκινα μικροευρήματα (ενώτια, ελάσματα, περόνες), πήλινες προτομές της θεάς, οστά ζώων, τεμάχια υάλινων αγγείων, μολύβδινους ακτινωτούς στεφάνους, τμήματα μετάλλινων σκευών κ.ά.

Εντός αυτού του στρώματος, μπροστά στο στόμιο του σπηλαίου, βρέθηκε τμήμα χάλκινης ενεπίγραφης πινακίδας (Μ 1690 α). Η κατάσταση διατήρησής της είναι εξαιρετική.

1. Η ανασκαφική έρευνα στον χώρο διήρκεσε τρία έτη (1996-98) και πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας με τη διεύθυνση της υπογραφόμενης. Βλ. Ξ. Αραπογιάννη: Ανασκαφή στη Φιγάλεια, *ΠΑΕ* 1996, 129-137, πίν. 46-52· Φιγάλεια, *ΕΡΓΟΝ* 1996, 41-47· Ανασκαφή στη Φιγάλεια, *ΠΑΕ* 1997, 115-120, πίν. 66-68· Φιγάλεια, *ΕΡΓΟΝ* 1997, 43-49· Ανασκαφή στη Φιγάλεια, *ΠΑΕ* 1998, 127-128, πίν. 71-72· Φιγάλεια, *ΕΡΓΟΝ* 1998, 51-53· επίσης της ιδίας Ανασκαφές στη Φιγάλεια, στὸν τόμο *Forschungen in der Peloponnes, Athen 5.3-7.3.1998*, (*Österreisches Archäologisches Institut, Sonderschriften* Band 38), Athen 2001, 299-305 και Ξ. Αραπογιάννη – Ἄ. Π. Ματθαίου, Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ Φιγαλείας, *ΗΟΡΟΣ* 22-25 (2010-2013) 289-307.

Ένα μικρότερο τμήμα (Μ 1690 β), το οποίο προέρχεται από την κάτω δεξιά γωνία της, αλλά δεν συγκολλάται, βρέθηκε σε άλλο σημείο, σε μικρή απόσταση από το προηγούμενο και στο ίδιο βάθος. Συγκεκριμένα, κατά τον λεπτομερή καθαρισμό του φαιόχρωμου χώματος, που εκτεινόταν στην πρόσοψη του ναού, έγινε μετακίνηση ενός μεγάλου λίθινου βάθρου, το οποίο είχε τοποθετηθεί πρόχειρα, σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο, έξω από την ΝΑ γωνία του ναού. Το χώμα κάτω από το λίθινο βάθρο ήταν το ίδιο με αυτό που απλωνόταν σε όλο το πλάτωμα ανατολικά του ναού, αποτελούμενο από στάχτη, καμένα οστά ζώων, όστρακα αγγείων και τμήματα χάλκινων αναθημάτων, μεταξύ των οποίων και το μικρότερο τμήμα της ενεπίγραφης πινακίδας.

Η εύρεση μεγάλου αριθμού επιγραφών (αναθηματικών, τιμητικών και προξενικών ψηφισμάτων, καταλόγων κλπ.) τόσο στο εσωτερικό του ναού[2] όσο και στον περιβάλλοντα χώρο του, μαρτυρούν τη σπουδαιότητα του ιερού για τους Φιγαλείς, το οποίο θα πρέπει να είχε εκτός από θρησκευτική και πολιτική σημασία, για χρονικό διάστημα τουλάχιστον τριών αιώνων (5ος-2ος αι. π.Χ.).

[Ξένη Αραπογιάννη]

Ἡ ἐπιγραφή

Χαλκῆς πινακίδος θραῦσμα (*α*) ἐλλιπὲς ἀριστερά, δεξιὰ καὶ κάτω καὶ ἀπόθραυσμα (*β*) πανταχόθεν πλὴν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ἐλλιπές, μὴ συναρμοζόμενα. Εἰκ. 1.

α: Ὕψ. (σωζ.) 0,0523 μ., πλ. (σωζ.) 0,0635 μ., πάχ. 0,005 μ.· *β*: ὕψ. 0,018μ., πλ. 0,017 μ., πάχ. 0,005 μ.

Τὰ δύο θραύσματα *α* (Μ 1690α) καὶ *β* (Μ 1690β) εὑρέθησαν κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς στὸ ὕψωμα *Κουρδουμποῦλι* στὸ χωριὸ Παύλιτσα, ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Φιγάλεια.[3] Φυλάσσονται στὸ Μουσεῖο Ὀλυμπίας.

Δεύτερο ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

α [θεός. ἔδοξ]ε τᾶι πόλι̣ [τᾶι Φιαλέω]-
[ν - -c. 8- -]Λ̣η Πεισιλ[α - - c. 8-9 - -]

2. Πολλά θραύσματα επιγραφών διαφόρων μεγεθών βρέθηκαν εντοιχισμένα σε μεταγενέστερο τοίχο που ήταν κτισμένος στο δυτικό άκρο του σηκού, πίσω από το βάθρο των λατρευτικών αγαλμάτων· βλ. Ξ. Αραπογιάννη, *ΠΑΕ* 1997, 115-116.

Τὴν κυρία Ξένη Ἀραπογιάννη, ἐπιτ. ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων εὐχαριστῶ θερμά, διότι μοῦ ἐπρότεινε νὰ μελετήσω τὴν ἐπιγραφή. Τὴν ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἐρωφίλη Κόλλια, προϊσταμένη τῆς ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ἠλείας, καὶ τὴν κ. Ζαχαρούλα Λεβεντούρη, ἐπιμελήτρια τῶν Ἀρχαιοτήτων, διότι ἐπέτρεψαν στὴν Γεωργία Μαλούχου καὶ στὸν ὑπογραφόμενο νὰ ἐπανελέγξωμε τὴν ἐπιγραφὴ (26.11.22) καὶ διευκόλυναν τὴν ἐργασία μας. Τὸν φίλο καθ. D. Rousset εὐχαριστῶ, διότι μὲ τὶς καίριες παρατηρήσεις του συνέβαλε οὐσιωδῶς στὴν βελτίωση τοῦ ἄρθρου. Γιὰ τὴν φροντίδα καὶ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ κειμένου εὐχαριστῶ τὴν Γεωργία Μαλούχου.

3. Βλ. τὸ κείμενο τῆς κυρίας Ἀραπογιάννη, ἀνωτ. σελ. 35-36.

[- Φωκέας -(?)] Τ̣ρωνειας [προξένου]-
[ς ἦναι καὶ εὐ]ε̣ργέτας̣ [τᾶς πόλιο]-
5 [ς τᾶς Φιαλέων κ]αὶ [αὐτοὺς καὶ ἐ]-
[κγόνους - - - - - - - - - - - - - - -]

- -
- - -ι̣ς *β*
- - -αι
- -

β 1 [αὐτο?]ῖ̣ς; 2 [κ?]αί.

Ψήφισμα[4] τῆς Φιγαλείας, διὰ τοῦ ὁποίου τιμῶνται Φωκεῖς. Ἐκτὸς τῆς *προξενίας* καὶ τῆς *εὐεργεσίας* πιθανώτατα ἐτιμῶντο καὶ δι᾽ ἀλλῶν προνομιῶν,[5] ἀναγεγραμμένων στὸ ἐλλεῖπον κατώτερο τμῆμα τοῦ ἐλάσματος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ μὴ συναρμοζόμενο ἀπόθραυσμα (*β*).

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ὑποδεικνύει τὴν χρονολόγησή του στὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ἴσως στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου τετάρτου.

Λόγῳ τῆς χρονολογήσεως ἐθεώρησα πιθανώτερη, –ὄχι βέβαιη–, τὴν μὴ συλλαβικὴ τομὴ τῶν στίχων.

1 [θεός]· ἡ συμπλήρωσις ὑποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἀσφαλεῖς συμπληρώσεις τῶν στίχ. 4 καὶ 5. πρβλ. *IG* V 2, 10.1, 389.1, 390.1, 392.1 καὶ τὰ δύο[6] τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς Φιγαλείας.

πόλι̣· τοῦ γράμματος μετὰ τὸ Λ ἡ κάθετος κεραία μπορεῖ νὰ ἀνήκη σὲ Ι, Γ καὶ Π (ὄχι σὲ Ε).[7] Γιὰ τὸν τύπο τῆς δοτικῆς πόλι πρβλ. *IG* V 2, 16.6· 389.2, *Recherches*[8] O10.2, 013.1 καὶ τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω ψήφισμα[9] τῆς Φιγαλείας, στίχ. 1.

4. Τὸ ψήφισμα, ὅπως καὶ πλεῖστα ὅσα τῶν χαραγμένων σὲ χαλκὲς πινακίδες, ἀλλὰ καὶ πάμπολλα ἐπὶ λίθου, ἐμπίπτουν στὸν λεγόμενο συνεπτυγμένο τύπο, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. G. Klaffenbach, *Griechische Epigraphik*, Göttingen [2]1966, 70-71.

5. Πρβλ. τὸ τιμητικὸ ψήφισμα τῶν Φιαλέων ὑπὲρ Ἀλιφειρέως, A. Themos – Eleni Zavvou, New Hellenistic Inscriptions from Phigaleia (Arcadia), στὸν τόμο *From Document to History*, C. F. Noreña – N. Papazarkadas (eds.), Leiden 2019, 107-109, ἀρ. 1 (*SEG* 69, 182) καὶ ἐκεῖνο ὑπὲρ Μεσσηνίου, Σ. Φριτζίλας, *Ἀρχ. Δελτ.* 2011 Β.3 [2016] (*SEG* 65, 289).

6. Βλ ἀνωτ. σημ. 5.

7. Ἡ δημιουργούμενη, ἀπὸ τὴν φωτογραφία, ἐντύπωσις λόγῳ τῆς θραύσεως ὅτι στὸ κάτω ἄκρο τῆς καθέτου σώζεται ἴχνος ὁριζοντίου κεραίας δὲν εὐσταθεῖ. Τὴν ἐπιγραφὴ ἐπανεξετάσαμε (26.11.22) μὲ τὴν Γεωργία Ε. Μαλούχου, τὴν ὁποία καὶ εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτή.

8. L. Dubois, *Recherches sur le dialecte Arcadien,* I-III, Louvain-la-Neuve 1988, (στὸ ἑξῆς *Recherches*), II, 173-174, 177.

9. Themos – Zavvou, ἔνθα ἀνωτ. (σημ. 5), 107-109, ἀρ. 1.

2 [- -]Λη· ἡ κατάληξις ἀνήκει στὸ κατ᾽ αἰτιατικὴν[10] μακρό, ὡς φαίνεται, ὄνομα (τρίτης κλίσεως: -δης, ἢ -λης)[11] τοῦ πρώτου τῶν τιμωμένων.

Πεισιλ[α-]· τὸ ὄνομα μπορεῖ νὰ συμπληρωθῆ ὡς Πεισίλαος ἢ Πεισίλας· μαρτυροῦνται καὶ τὰ δύο στὴν Φωκίδα, βλ. *LGPN* IIIB, 342, s.v.

Δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς ἀσφαλῶς ἐὰν οἱ τιμώμενοι ἦσαν δύο ἢ τρεῖς.[12] Ἐὰν ἦσαν τρεῖς, θὰ ἀνεγράφοντο χωρὶς πατρωνυμικὸ καὶ θὰ ἀκολουθοῦσε (στὸν ἑπόμενο στίχο) τὸ γενικώτερο ἐθνικό *Φωκεῖς* (βλ. ὑπὸ τὸν στίχο 3), πρβλ. *IG* V1, 1336.10-12: προξένους εἶμεν καὶ εὐερ|[γ]έτας τᾶς πόλεως τῶγ Γερηνῶν Νικάνδριπ|[π]ον, Ξενοκλείδαν, Φίλωνα Ἱπολαίους. Ἐὰν ἦσαν δύο, πρᾶγμα πιθανώτερον, πρβλ. *IG* VII 10.6-8: ἐπειδὴ Τελεσίας Ταυρίωνος, Πειθανορίδας | Νικαίθου Φλειάσιοι εὔνοοι ἐόντες διατελοῦν|τι τῶι δάμωι τῶι Μεγαρέωγ, W. Peek, *Inschriften aus dem Asklepieion von Epidauros* 42.66-68: ἔδοξε προξενί[αν] | δοθῆμεν… [Διο]νυσο|δώρωι Φιλοδάμου, Ἀριστονίκωι Σό[φ]ωνος Κυπαρισσιεῦσιν, ἡ ἀναγραφὴ τοῦ καθενὸς μὲ τὸ πατρωνυμικό του[13] προϋποθέτει ὅτι τοῦ δευτέρου τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρωνυμικὸ θὰ ἦσαν πολὺ σύντομα. Ὥστε φαίνεται εὐλογώτερον οἱ δύο τιμώμενοι νὰ ἦσαν ἀδελφοί· τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου, Πεισίλ[αν] ἢ μᾶλλον Πεισίλ[αον], παρατιθέμενο[14] ἀσυνδέτως, θὰ ἀκολουθεῖτο ἀπὸ τὸ πατρωνυμικό τους, πρβλ. W. Peek, *Inschriften aus dem Asklepieion von Epidauros* 14.6-8: προξένου[ς] | εἶμεν καὶ εὐεργέτας | τᾶς πόλιος τᾶς Ἐπιδαυ|ρίων καὶ θεαροδόκους | Ἀσκλαπιοῦ Ναυσιγ[έ]ν̣[ην], | Εὔανδρον Νικομάχ[ου Λευ]|καδίους.

---

10. Σημειωτέον πάντως ὅτι ἡ κατάληξις τριτοκλίτων (σὲ -ης) στὴν Ἀρκαδικὴ διάλεκτο ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν μορφὴ -ην, πρβλ. *IG* V 2, 16.14: Ἐπιτέλην, *Recherches* O13.2: Δορυμέ[ν]ην.

11. Πιθανὸν ὅμως νὰ πρόκειται περὶ συνηρήμενης καταλήξεως (-λῆ) ἀντὶ τῆς -λέα τριτοκλίτου ὀνόματος σὲ -εύς (ἢ -ῆς), πρβλ. *IG* V 2, 357.20: τὸν γροφῆ. Βλ. ὡστόσο τὴν παρατήρηση τοῦ Dubois, *Recherches* I, 117, παρ. 66.

12. Ἡ πιθανότης νὰ ἦσαν τέσσερις φαίνεται μικρή, διότι προϋποθέτει ὅτι στὸ κενὸν πρὸ τῆς καταλήξεως -]Λη τοῦ δευτέρου, συντομωτάτου στὴν περίπτωση ὀνόματος, ἦταν χαραγμένο ἕνα ἀκόμη συντομώτατο καὶ αὐτὸ ὄνομα.

13. Ὡστόσο στὸ ψήφισμα τῶν Λουσιατῶν *IG* V 2, 390.2-4 οἱ δύο τιμώμενοι Κυπαρισσιεῖς ἀναγράφονται χωρὶς τὸ πατρωνυμικό τους. προξένους καὶ εὐεργέτα|[ς εἶ]μ̣[ε]ν καὶ θεαροδόκους Φιλλίαν καὶ Ἐρίμα|νθον Κυπαρισσιεῖς αὐτοὺς καὶ γενεάν.

14. Πρβλ. Peek, *Inschriften aus dem Asklepieion von Epidauros* 42.16-18: προξένους εἶμεν καὶ εὐεργέτας τᾶς | πόλιος τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ θεαροδόκους τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἀσκλαπιοῦ Ἀγήσιπ|πον Ἐρασίππου Αἰγιῆ, Ἀλκίμαχον Ἀλκιμάχου Αἰγιῆ· τὸ ἐθνικὸ τῶν δύο τιμωμένων συνοδεύει καὶ τὰ δύο ὀνόματα· στὴν ἴδια ἐπιγραφὴ τὰ ὀνόματα τῶν δύο τιμωμένων ἀδελφῶν παρατασσόμενα ἀσυνδέτως συνοδεύονται καὶ ἀπὸ τὸ πατρωνυμικὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἐθνικό τους, βλ. 42.24-26: πρόξενοι… Ἐξακέστας Ἴσου Κνώσιος, Ξεναγόρας Ἴσου Κνώσιος. Στὸ ἀκόλουθο ὅμως χωρίο τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀδελφῶν συνδέονται, *IG* IV 756.5-7: ὅπως δοθῆ‹ι› προξενία ὑπὸ τᾶς πό|[λιος Ἀ]νδροκλεῖ καὶ Μένωνι τοῖς Μενεδά|[μου Πο]λυρρ‹η›νίοις.

3 [- Φωκεῖς -(?)]· ἐπέλεξα τὸν τύπο Φωκεῖς ἀντὶ τοῦ Φωκέας, ἐπειδὴ ὁ πρῶτος κυριαρχεῖ στὶς ἐπιγραφές.[15] Ἡ συμπλήρωσις τοῦ γενικωτέρου ἐθνικοῦ ὑποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ἀκολουθοῦν εἰδικώτερο (ὄνομα πόλεως ἢ ἐθνικόν) Τρωνειας, πρβλ. *CID* 2, 5.50: Φωκεῖς Τειθρ[ών]ιοι, 55: Φωκεῖς Πε[διε]ῖς Δὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν μετὰ τὸ ἐθνικὸ *Φωκεῖς* ἀκολουθοῦσε ἡ πρόθεση ἐκ ἢ ὄχι· βλ. ἀμέσως κατωτ.

[- -] Τρωνειας· τοῦ ὑποστίκτου ταῦ σώζεται τμῆμα τῆς ὁριζοντίου κεραίας. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθῆ ὡστόσο ὅτι ἡ κεραία ἀνήκει σὲ γάμμα (βλ. κατωτ.). Δὲν ἐτόνισα τὸ ὄνομα, διότι φαίνεται νὰ ὑπάρχουν δύο πιθανότητες· α) νὰ πρόκειται περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως τῶν τιμωμένων ἐξαρτώμενο ἀπὸ τὴν συμπληρωτέα πρόθεση [ἐκ], ὥστε νὰ δηλώνεται ἡ ἰδιαίτερη καταγωγή, πρβλ.[16] *IG* V 2, 11.4: Θεσσαλὸν ἐξ Σκοτούσσης, 550.29: Βούβαλος ἐκ Κασσανδρείας, *CID* IV 106.5: Θεσσαλὸς ἐγ Λαρίσσης, *FD* III 3, 95.2: Βοιωτίωι ἐκ Κορωνείας,[17] *IG* XII 3, 251.5-6: Θεσσαλὸς ἐκ Φαρσάλου· *BCH* 57 (1933) 68.2-3: Εὐξιγένει Εὐξένου [Φ]ωκεῖ ἐχ Χαράδρα[ς]· *ZPE* 180 (2012) 180, n. 5c.2: Κ̣ω̣λ̣έω̣[νι] Εὐθυ̣νόου Φωκεῖ ἐκ Νεῶν[ος?].[18]

Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, Τρώνεια, δὲν ἀπαντᾶ στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἐμφανίζεται ὅμως στὴν ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ *CID* V 1, 80.2-3 (ed. D. Mulliez): ἐπὶ τοῖσδε ἀπέδοτο Τιμάσιος Θεαγένεος Ἀμφισσεὺς τῶι Ἀπόλλωνι τῶι | Πυθίωι σῶμα γυναικεῖον ἃι ὄνομα Δαμὼ τὸ γένος ἐκ Τρωνείας…· ἐπίσης μαρτυρεῖται τὸ θηλυκὸ ἐθνικό, βλ. *CID* V 1, 53.2-3: ἐπὶ τοῖσδε ἀπέδοτο Ἕλλαν Ἀμφισσεὺς τῶι Ἀπόλλωνι | τῶι Πυθίωι σῶμα γυναικεῖον ἃι ὄνομα Νικάσιον τὸ γένος Τρωνίδα.

Ὁ Παυσανίας (10, 4.10) παρέχει τὴν ἑξῆς μαρτυρία: ἔστι δὲ τῆς Δαυλίας χώρα καλουμένη Τρωνίς. Οἱ Στέφανος Βυζάντιος καὶ Ἡρωδιανὸς παραδίδουν πόλη τῆς Φωκίδος ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρώνεια.

Στεφ. Βυζ. γ 113 (ed. Billerbeck): Γρώνεια· πόλις Φωκίδος. τὸ ἐθνικὸν Γρωνεύς, ὡς τῆς Γρυνείας τὸ Γρυνεύς. Ἡρωδιανός (ed. Lentz): Γρώνεια πόλις Φωκίδος, Γρύνεια τῆς Τρωάδος.

Ὁ G. Daux, *REG* 54 (1941) 220, στηριζόμενος στὶς ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὲς *SGDI* 2130 (= *CID* V 1, 53) καὶ 2132 (= *CID* V 1, 80), καὶ στὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου 10, 4.10 (βλ. ἀνωτ.), ἐπρότεινε τὴν διόρθωση τοῦ ἀρκτικοῦ γράμματος τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ἀπὸ Γ σὲ Τ, Τρώνεια, στὰ λήμματα τῶν Ἡρωδιανοῦ καὶ Στεφάνου Βυζαντίου.

Τὴν διόρθωση τοῦ Daux ἐνισχύει σχόλιον τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης στὸ ε 246 τῆς Ὀδυσσείας (ed. Stallbaum 1, 210, 30): ἡ γρώνη τετρυπημένη οὖσα πέτρα καὶ ὡς οἱ παλαιοί

15. Βλ. *IG* IX 1, 97.13: τὰν ποτὶ Φωκεῖς οἰκειότατα, 98.7: λαμβάνειν Βοιωτοὺς καὶ Φωκεῖς, *I. Magnesia* 50.11: ἀποδέξασθαι τοὺς Φωκεῖς. Στὴν Βοιωτία (Ὀρχομενό) ἀπαντᾶ Φωκεῖας *IG* VII 3171.

16. Πρβλ. καὶ τὰ μαρτυρούμενα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς: Ἀρκὰς ἐκ Τραπεζοῦντος (Ἡροδ. 6, 127), Ἀρκὰς ἐκ Κλείτορος (Παυσ. 6, 9.2), Ἀρκάδες ἐκ Κλείτορος (Παυσ. 10, 9.8.). Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ὁ ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς ἐκ+γεν. χρησιμοποιεῖται κυριώτατα, γιὰ νὰ δηλωθῆ ἡ καταγωγὴ γυναικῶν, πρβλ. λ.χ. τὴν ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ τῶν Δελφῶν *CID* V 80.2-3 (βλ. ἀνωτ.).

17. Πρβλ. *FD* III 3, 102.3.

18. Τὶς δύο τελευταῖες παραπομπὲς ὀφείλω στὸν φίλο D. Rousset.

φασι, τρώνη τις,[19] τὸ ὁποῖο προσεκόμισε ἡ ἐκδότις τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου Billerbeck (ἔνθα ἀνωτ. σελ. 437).[20]

β) Ἡ δεύτερη ἐκδοχὴ εἶναι νὰ πρόκειται περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐθνικοῦ τῶν τιμωμένων, Τρωνειᾶς, δηλ. συνηρημένου τύπου[21] αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ ἀντὶ *Τρωνειέας*. Σημειωτέον ὡστόσο ὅτι μόνον μία αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ τριτοκλίτου ὀνόματος σὲ -εὺς μαρτυρεῖται στὶς Ἀρκαδικὲς ἐπιγραφὲς καὶ αὐτὴ ἀσυναίρετος.[22]

Σὲ δελφικὸν *λόγον* τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἀναγράφεται τὸ ἐθνικὸ - -]τρωνειεῖς, βλ. *CID* 2, 108.9 (ed. J. Bousquet). Ἔχει ἀπὸ καιροῦ τεθῆ τὸ ἐρώτημα[23] ἐὰν τὸ ὄνομα εἶναι ἀκέραιο (Τρωνειεῖς), ὅπως ἐπρότεινε ὁ Daux, *BCH* 73 (1949) 257-258, ἢ ἐλλιπές, - -]τρωνειεῖς, τὸ ὁποῖο συνεπλήρωσε[24] ὁ L. Robert ὡς [Πα]τρωνειεῖς, στηριζόμενος σὲ χωρίον τοῦ Πλουτ. *Σύλλ.* 15, 4: νύκτωρ δ' ἐπὶ Πατρωνίδα ταῖς δυσχωρίαις καταβὰς ἀπαντήσαντι τῷ Σύλλᾳ μετὰ τῆς δυνάμεως συνέμιξε. Ὡστόσο τὸ παραδιδόμενο ἀπὸ τὸν Πλούταρχο τοπωνύμιο[25] τοῦ πολίσματος (κατ᾽αἰτιατικήν) Πατρωνίδα, στὴν ὀνομαστικὴ θὰ ἦταν Πατρωνίς, ἡ (γεν. Πατρων-ίδος· ὄνομα ὀδοντικόληκτο). Τὸ ἐθνικόν, παράγωγο τοῦ τοπωνυμίου, πιθανώτερον νὰ περιεῖχε τὸν χαρακτῆρα (δ) αὐτοῦ, πρβλ. *Ἀλάβανδα*, *-δεύς*, *Λίνδος*, *-διος*, *Τένεδος*, *-διος· Γέργις*, *-θιος*, *Ὄλυνθος*, *-θιος.* Κατὰ ταῦτα ἡ ἐκ συμπληρώσεως μὴ μαρτυρούμενη μορφὴ τοῦ ἐθνικοῦ [Πα]τρωνειεῖς ὡς ἐθνικὸν τοῦ πολίσματος παρέχει προβλήματα.

[προξένου|ς]· λόγῳ τῆς χρονολογήσεως θεώρησα πλέον πιθανὴ τὴν συμπλήρωση τῆς καταλήξεως -ους ἀντὶ τῆς -ος (βλ. καὶ τοὺς στίχ. 5 καὶ 6).

4 [εὐ]ε̣ργέτας· τοῦ ὑποστίκτου σῖγμα σώζεται τμῆμα τῆς ἄνω λοξῆς κεραίας ἀκριβῶς στὴν ἀκμὴ τῆς θραύσεως τῆς πινακίδος.

[ἦναι]· γιὰ τὸν συμπληρούμενο τύπο τοῦ συνδετικοῦ[26] πρβλ. *IG* V 2, 4.14, 6.10· *Recherches* Te4.9, Te8.4· The3.6· Al4.12· O4.3, O7.3, O8.6, O11.8.[27]

---

19. Πρβλ. καὶ *Etymologicum Symeonis* (Γ–Ε) γ 172 (ed. D. Baldi): Γρώνη· ἡ κοίλη καὶ τετρημένη πέτρα, ἡ δεχομένη τὰ σχοινία, Λυκόφρων· οἱ δ' οὖσα γρώνης εὐγάληνα χερμάδος· παρὰ τὸ γῶ, τὸ χορῶ, γώνη καὶ γρώνη. Ἢ παρὰ τὸ τορῶ, τὸ τρυπῶ τρῶ συγκοπῇ, τρώνη καὶ γρώνη, ἡ τετριμμένη οὖσα.

20. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐκδότις δὲν ἐδιόρθωσε τὴν γραφή.

21. Πρβλ. τὰ Ἀττικὰ Διομειᾶ *IG* II² 1612.271-272, Κυδαθηναιᾶ, ibid. 332.

22. Βλ. Dubois, *Recherches* I, 120, παρ. 70 (Bengtson, *SV* II 52.22: Ἡραέας).

23. D. Rousset, *Le territoire de Delphes et la terre d'Apollon*, Paris 2002, 22· J. Bousquet, *CID* II 108· M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Greek Poleis,* s.v. *Τρώνεια,* Oxford 2004, 427-428, ἀρ. 197 (Ouhlen)· βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 404, s.v. Patronis (*Πατρωνίς*), ὅπου κλίνει πρὸς τὴν ἀπόρριψη τῆς προτάσεως τοῦ Robert περὶ ὑπάρξεως δύο οἰκισμῶν, τῆς Τρωνείας καὶ τῆς Πατρωνίδος.

24. L. Robert, *Hellenica* XI-XII, Paris 1960, 70-82.

25. Σημειωτέον ὅτι εἶναι σπανιώτατα τὰ τοπωνύμια πόλεων, πολισμάτων καὶ οἰκισμῶν θηλυκοῦ γένους μὲ τὴν κατάληξη -ις, π.χ. *Σαλαμίς, (-ῖνος).*

26. Βλ. Dubois, *Recherches*, I, 175, παρ. 111.

27. Δὲν μποροῦν νὰ ἀποκλεισθοῦν καὶ οἱ τύποι [εἶμεν]· πρβλ. *IG* V 2, 357.177· 389.5, 7, 9· 510.1, 2, 4· *Recherches* O10.4 καὶ [εἶναι], πρβλ. *IG* V 2, 429.7 (τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.), *Recherches* O6.3, O12.5 καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Φιγαλείας, ἔνθα ἀνωτ. (σημ. 5), 107-109, ἀρ. 1, στίχ. 3, 6.

4-5 [προξένου]ς ἦναι καὶ εὐ]ε̣ργέτα[ς]· τὴν συμπλήρωση τοῦ συνδετικοῦ μεταξὺ τῶν κατηγορουμένων στηρίζουν τὰ ἐξῆς χωρία· *IG* V 2, 11.5-6· πρόξενον εἶναι καὶ εὐε|ργέτην· ἐπίσης *IG* V 2, 356.2, *Recherches* O10.4 καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Φιγαλείας,[28] στίχ. 3-4.

Εἶναι ἀτυχὲς ὅτι τὸ ἔλασμα εἶναι θραυσμένο ἀκριβῶς πρὸ τοῦ ἐλλιπῶς σωζομένου ταῦ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐθνικοῦ τοῦ τιμωμένου. Πιστεύω ὡστόσο ὅτι οἱ ἀσφαλεῖς μαρτυρίες περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Τρωνείας καὶ (θηλ. ἐθν.) Τρωνίς καὶ τὸ μαρτυρούμενο στὸν δελφικὸ *λόγον CID* 2, 108 Τρωνειεῖς καθιστοῦν ἀσφαλῆ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἐθνικοῦ κατ᾽ ὀνομαστικήν (πληθ.) ὡς Τρωνειεῖς.[29] Ὡς πρὸς τὰ σωζόμενα (Τ̣ρωνειας) στὸ ἔλασμα, νεώτερο εὕρημα θὰ βεβαιώση ἐὰν ἡ καταγωγὴ δηλώνεται ἐμπροθέτως[30] ([ἐκ] Τ̣ρωνείας), πρὸς τὸ ὁποῖο κλίνει ἐλαφρῶς ἡ πλάστιγγα, ἢ πρόκειται περὶ τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ τοῦ ἐθνικοῦ (Τ̣ρωνειᾶς).

[Α.Π.Μ.]

Εἰκ. 1. Τὰ δύο θραύσματα τοῦ ψηφίσματος προξενίας. (Φωτ. Ξ.Α.)

28. Ἔνθα ἀνωτ. (σημ. 5), 107-109, ἀρ. 1.

29. Ὁ Rousset, ἔνθ. ἀνωτ. (σημ. 23), 22, σημ. 92, προσεκόμισε δύο παραδείγματα ἐθνικῶν ποὺ ἐμφανίζονται ὑπὸ δύο μορφές, Χαλειεύς/Χαλεὺς καὶ Ἐλατειεύς/Ἐλατεύς.

30. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴν ἔκλινε ὁ φίλος D. Rousset (δι᾽ ἐπιστολῆς).